

FIGYELŐ

A DEMOGRÁFIA TUDOMÁNYA EURÓPÁBAN – AZ EPC 2008 KONFERENCIA ADATAI ALAPJÁN

2008. július 9-e és 12-e között Barcelonában tartották az Európai Népeségtudományi Társaság (EAPS) kétévenként esedékes nagy konferenciáját, az Európai Népesedési Konferenciát (EPC). Az 1983-ban, tehát éppen negyed évszázada (korábbi szervezetek utódként) alapított EAPS az európai demográfusok legfontosabb szervezete. A kétévenként megrendezett EPC konferenciák a szakma legrangosabb eseményének számítanak, amelyeken előadás tartása, poszterek bemutatása csak komoly előzetes szakmai szűrés után lehetséges. Barcelonában a konferencia több mint ezer résztvevője száz szekcióüléssel több mint négyszáz előadást hallgathatott meg, a poszterek száma 250 körül volt.

A következőkben egy rendhagyó beszámoló, vagy inkább rövid tudományszociológiai elemzés keretében bemutatjuk, hogy a konferencia aktív résztvevői (előadók, szekcióelnökök) honnan, mely országokból, intézményekből érkeztek, és előadásaikban mely országokat, országcsoportokat vizsgáltak. Abban bízunk, hogy az így bemutatott eredmények feltárnak valamit a demográfia tudományának mai európai helyzetéről.

A bemutatott eredmények egy olyan adatbázisból származnak, amely tartalmazza a résztvevők funkcióját (pl. előadó), a küldő országot, intézményt, az intézmény székhelyét, illetve a vizsgált országot, országcsoportot. Az adatbázis forrása a konferencia programját és absztraktjait összefoglaló kiadvány, tehát az ott megjelenített adatok használtuk, amelyek néhány esetben eltérhetnek a tényleges eseményektől (előadás maradhatott el, néhány esetben változhatott a vizsgált ország az absztraktban bemutatotthoz képest stb.). A többszerzős előadások, poszterek esetén mindig az elsőként feltüntetett szerző adatai kerültek az adatbázisba, illetve minden esetben az itt feltüntetett intézményt tekintettük a szerzők szempontjából küldő intézménynek.

Főleg a migrációval foglalkozó tanulmányok esetén merült fel a vizsgált ország kérdése, miszerint az adatbázisban a küldő és/vagy a fogadó ország kerüljön-e rögzítésre. A gyakorlatban azonban ez nem okozott komoly problémát, szinte minden esetben könnyen eldönthető volt a vizsgálat tárgya. Így például a „Török, szerb, olasz második generációs bevándorlók demográfia viselkedése Németországban” témájú előadás esetén a vizsgált ország Németország; míg „A kivándorlás hatásai az albán munkaerőpiacra” című előadás esetén Albánia.

A valóban két államot összehasonlító elemzések (pl. „Miért értékelik rosszabbra az egészségi állapotukat az olaszok, mint a franciák?”) esetén mind a két vizsgált országot beléptettük az adatbázisba. A több mint két országot vizsgáló tanulmányokat neveztük „multinacionális összehasonlításnak”, ezen belül különbséget tettünk aszerint, hogy az összehasonlítás csak európai, ázsiai stb. államokra terjedt ki, vagy valódi kontinensek közötti összehasonlításról van szó. Néhány esetben (például a szigorúan elméleti jellegű előadások esetén) nem lehetett megjelölni vizsgált országot.

Először tekintsük át, hogy milyen országokról beszéltek az előadók a konferencián. A 427 elhangzott előadás 96,5%-a országhoz, országokhoz kötődött, tehát a kizárólag elméleti előadások aránya elhanyagolható. Az országokat megvizsgálva feltűnő, hogy az európai demográfia jellemzően mennyire nemzetállami tudomány. Az előadások

túlnyomó többségében, csaknem négyötödében (72,8%), az előadók egyetlen országról beszéltek, a bemutatott kutatási eredmények egyetlen országra vonatkoztak.

Két országot az előadások mintegy 8%-ában hasonlítottak össze, míg „valódi” nemzetközi kutatás, amely legalább három ország adatait vetette össze, az előadások 15,7%-a volt. Ezek többsége (az összes előadás 9,8%-a) kizárólag európai országokat vizsgált, míg az összes előadás 5,9%-a volt csupán olyan legalább három országra kiterjedő nemzetközi összehasonlítás, amelyben Európán kívüli állam(ok is) szerepeltek.

Az egy államról szóló előadások alapján az országlistát Olaszország vezeti (41 előadás), ezt követi meglehetősen lemaradva Spanyolország (27 előadás), az Egyesült Királyság (21) és Franciaország (19).

Magyarországról hat önálló előadás hangzott el, ez az országok összesített listáján a 16. helyre volt elegendő, míg kizárólag az EU tagállamait figyelembe véve a 10-re. Az újonnan csatlakozott államok közül Lengyelország (9) és Románia (7) után Magyarország az előadások számát tekintve a harmadik helyen áll.

Az Európai Unió 27 tagállama közül 24-ről hangzott el önálló előadás, kivételt csupán Ciprus, Luxemburg és Szlovákia jelentett.

A tágan (földrajzi és nem politikai szempontból) értelmezett európai térség esetén is jellemző, hogy szinte minden államról hangzottak el önálló előadások, de itt már több a kivétel, a Balkánról Macedónia, Bosznia-Hercegovina és Horvátország, míg a Szovjetunió volt európai tagállamai közül Ukrajna és több kaukázusi köztársaság sem volt képviselve.

Az Európán kívüli országok közül legalább öt előadás foglalkozott az USA-val (14), Indiával (10), Kanadával (7) és Ausztráliával (5). Ezen kívül több tucat Európán kívüli államról hangzott el 1–4 előadás a konferencián. Az Európán kívüli államok kapcsán feltűnő a tudományos szervezettség szerepe. Egyfelől feltűnően kevés előadás irányult arab és fekete Afrikára, noha ezek a területek meghatározó fontosságúak lehetnek Európa demográfiai jövője szempontjából. Ezen államok alulreprzentáltságában nyilván szerepet játszik az is, hogy a térségnek saját jól működő regionális demográfiai társasága van (a dakari székhelyű AUPS). Hasonló, de fordított összefüggés figyelhető meg Ázsia kapcsán, ezen országok komoly európai megjelenésén nyilván változtathat majd a régóta „születőfélben lévő” ázsiai népességtudományi társaság (APA) esetleges sikeres létrejötte.

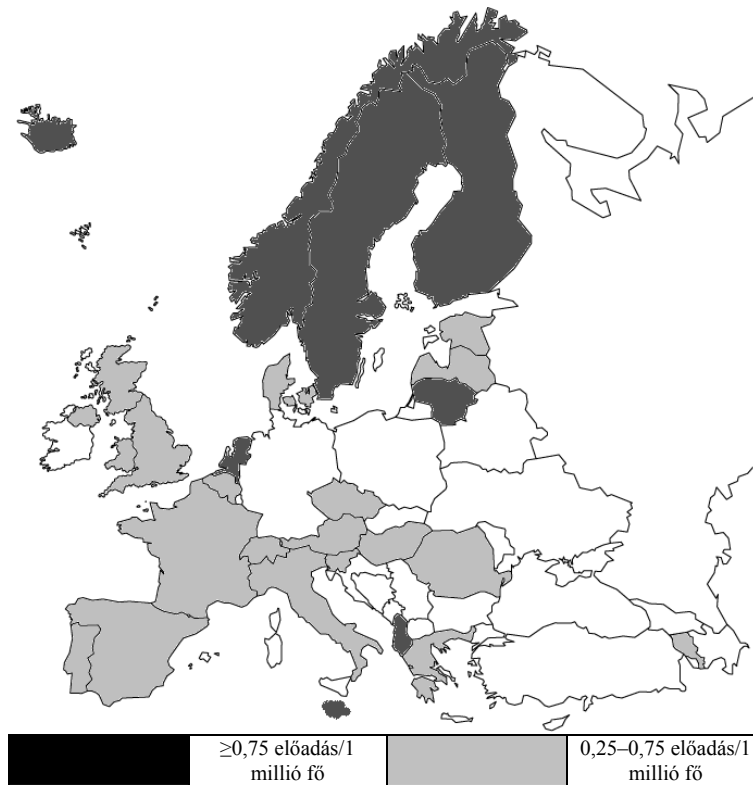
A következőkben a vizsgált országoknak egy olyan súlyozott sorrendjét mutatjuk be, amely listába „fél előadásként beleszámoltuk” a két országot összehasonlító előadásokat is. (Zárójelben a kizárólag az adott országról szóló önálló előadások szerinti sorrendet tüntetjük fel. Az eltérés nem számottevő.)

1. A bemutatott országok súlyozott sorrendje

1. Olaszország (1)
2. Spanyolország (2)
3. Nagy-Britannia (3)
4. Franciaország (4)
5. Hollandia (5)
6. Németország (6)
7. Egyesült Államok (7)
8. Svédország (9)
9. Oroszország (8)
10. India (10)

16. Magyarország (16)

Jó demográfusként azonban illő figyelembe vennünk, hogy az egyes országok igen csak eltérő népességszámmal rendelkeznek. Ennek a torzító hatásnak a kiszűrésére készítettünk egy „előadás-sűrűséget” bemutató változót. A mellékelt térképen sötét-szürkével jelöltük azokat az államokat, amelyeken egymillió lakosra legalább 0,75 előadás jutott, míg világosszürkével emeltük ki a 0,25 előadás/egymillió lakost elérő országokat. Mind látható, a lakosságához viszonyítva feltűnően nagy számú előadás elsősorban Észak-Európa államait jellemzi. Az okok között – a hagyományokon felül – minden valószínűség szerint meg kell említeni az ezekben az államokban jellemzően a kutatók által is elérhető, kiterjedt regiszteralapú nyilvántartásokat, amelyek igen jó demográfiai elemzések lehetőségét teremtik meg, és így vonzerőt gyakorolnak a világ minden tájáról érkező kutatók számára. Albánia kiemelkedő helyzetét minden bizonnyal speciális népesedési viszonyai indokolják, az országot európai viszonylatban igen magas termékenység és migráció jellemzi.

Albániával szemben a Balkán több más állama, illetve általában a volt Szovjetunió tagállamai esetén alulreprezentáltságot figyelhetünk meg. A térség országaival lakosságárányukhoz képest igen kevés előadás foglalkozott. Hasonló Németország és Lengyelország helyzete is – az ezekről az országokról szóló előadások aránya jelentősen kisebb volt annál, mint ahogy azt ezen államok demográfiai súlya indokolná.

I. térkép. Az egy millió lakosra jutó előadások száma Európában (az előadások által vizsgált országok)

Természetesen jól elkülönülnek egymástól a vizsgált, bemutatott országok, illetve azok az államok, melyekben a kutatók dolgoznak. Egyfelől a periféria országaira (Románia, Bulgária, Albánia, Örményország stb.) jellemző, hogy az adott országról szóló tanulmányokat jellemzően más államokban készítik. Másfelől vannak olyan országok, ahol a kutatók jelentős része más államok népesedési viszonyait vizsgálja, illetve nemzetközi összehasonító vizsgálatokat folytat (Egyesült Királyság, Németország, Ausztria stb.). A kettő között állnak a befelé forduló államok, amelyek kutatói szinte kizárólag saját országukkal foglalkoznak, ugyanakkor ezen országokkal máshol élő kutatók nemigen foglalkoznak. Ez utóbbi csoportba tartozik – többek között Olaszország vagy Törökország mellett – Magyarország is.

Mielőtt a részletesebb csoportosítást elvégezzük, ismét érdemes bemutatni a „toplistát”. A tanulmányok szerzőinek munkahelyét vizsgálva ismét Olaszország vezet a mezőnyt (51 ott dolgozó előadóval), de előnye már nem olyan nagy a második helyezett Egyesült Királyság (45) és a harmadik Egyesült Államok (44) előtt. A negyedik helye-

zett Németország, az ötödik holtversenyben Hollandia és Spanyolország. Ebben a hat államban dolgozott a konferencián előadók több mint fele (54,8%). Az első tízbe még belefért Franciaország, Lengyelország, Ausztria és Oroszország. Magyarország 6 előadóval a 16–20. helyen található, holtversenyben Csehországgal, Törökországgal, Ausztráliával és Mexikóval.

Az előadókhöz hasonlóan a szekcióvezetők is hozzájárultak az egyes államok reprezentációjához. Ezért itt is olyan összevont sorrendet mutatunk be, amelynek összeállításánál figyelembe vettük mind az előadókat, mind a szekcióvezetőket.

2. Az előadók és szekcióvezetők országainak összevont sorrendje.

Zárójelben csak az előadók szerinti sorrend

1. Olaszország (1)
2. Nagy-Britannia (2)
3. Egyesült Államok (3)
4. Spanyolország (5–6)
5. Németország (4)
6. Hollandia (5–6)
7. Franciaország (7)
8. Lengyelország (8)
9. Ausztria (9)
10. Belgium (12)

14. Magyarország

Az előadók, szekcióvezetők munkahelye nem csak országonként, hanem intézménytípusonként is csoportosítható. Első pillantásra talán meglepő módon az előadóknak csak 22%-a dolgozik demográfiai kutatóintézetben. Az egyéb, nem demográfiai profilú kutatóintézetben dolgozók aránya 7%. Ehhez járul mintegy 5%, akik az egyes (jellemzően észak-európai) államok nemzeti statisztikai hivatalaiban, és bő 2%, akik egyéb államigazgatási intézményekben (minisztérium stb.) dolgoznak. Néhány egyéb kisebb csoportot (nemzetközi szervezetek munkatársai stb.) nem számítva elmondható, hogy – a küldő országok többsége kutatásszervezési tradícióinak megfelelően – a konferencia előadóinak mintegy 63%-a egyetemeken, főiskolákon dolgozik.

A demográfiai kutatóintézetek tudományon belüli súlyát talán valamivel jobban jelzi egyfelől az, hogy a szekcióvezetők között a demográfiai intézetekben dolgozók aránya már 29%, illetve az, hogy a legnagyobb előadó-kontingenseket jellemzően ilyen intézetek állították ki. Ezért érdemes külön-külön megvizsgálni a legnagyobb demográfiai műhelyek¹ tudományon belüli súlyát, illetve „vonzáskörzetét”.

¹ A listába még beletartozna a Barcelonai Egyetem is, amelyet most – mivel a konferencia „házigazdája” volt – nem veszünk figyelembe.

3. A nagyobb demográfiai kutatóintézetek főbb jellemzői

Név	Székhely	Előadások		Ezen belül nem kizárólag „saját országgal foglalkozik (%)	Szekcióvezetések	
		száma	aránya (%)		száma	aránya (%)
INED	Párizs	23	5,4	39	8	8,2
MPIDR	Rostock	22	5,2	77	6	6,1
NIDI	Hága	15	3,5	47	7	7,1
LSoE	London	14	3,3	57	2	2
WID	Bécs	10	2,3	70	3	3,1
WSoE	Varsó	6	1,4	17	1	1
Hacapette	Isztanbul	5	1,2	0	1	1

Látható, hogy öt igazán jelentős európai intézményről beszélhetünk, az összes előadás mintegy egyötödét ezen intézmények kutatói tartották, és közülük került ki a szekcióvezetők bő negyede. Ezen öt intézmény közül négy klasszikus demográfiai kutatóintézet (Párizs, Rostock, Hága és Bécs), egy pedig (a londoni) oktatási és tudományos intézet egyben. A nagy demográfiai kutatóintézetek erőteljesen nemzetközi jellegűek, több helyütt a munkanyelv is angol, nem pedig az adott állam nyelve. A rostocki, a bécsi és a londoni intézet kutatói által tartott előadások többsége nem is kötődött az intézet székhelyét jelentő államhoz. Leginkább internacionalizáltak egyértelműen a rostocki Max Planck intézet tekinthető, az itteni kutatók előadásainak több mint 4/5-e nem foglalkozott Németországgal. Az isztambuli és a táblázatban nem szereplő kisebb kutatóhelyek azonban már jellegzetesen nemzeti intézményeknek tekinthetők.

Feltűnő a nagy olasz intézmények hiánya. Olaszországban, Nagy-Britanniához, Spanyolországhoz és részben Skandináviához hasonlóan, jellemzően sok kisebb tudományos centrumból, egyetemről érkezett egy-két előadó. Olaszországból például Bari-ből, Bolognából, Genovából, Firenzéből, Milánóból, Messinából, Nápolyból, Padovából, Rómából, illetve Sassari-ből is. Ezzel szemben olyan „központosított” országokból, mint Franciaország, Ausztria vagy akár Magyarország, szinte kizárólag a fővárosból érkeztek előadók. Érdekes hogy Romániából mindhárom előadó Kolozsvárról jött. Ez az eltérő területi szóródás nyilván összefüggést mutat az egyes államok tudományszervezési formáival, illetve a demográfiának az egyes országokon belüli belső helyzetével.

Abban bízunk, hogy rövid és rendhagyó konferencia-beszámolóinkkal mi magunk is tudunk néhány, a demográfia tudományának európai helyzetét jellemző információval szolgálni.